

A „pesti aranyemberek” „széplelkű és finomtollú” utóda

Sacelláry Pál könyvkiadói és írói munkássága

A vagyonos családba született, művelt, kifinomult ízlésű, kifogástalan eleganciájú és modorú székasi Sacelláry Pál (1896–1934) regénybe illő alakjával érdekes színfoltja volt a két világháború közötti fővárosi társaséletnek.¹ A *Társaság* és a *Színházi Élet* társasági rovatainak beszámolóí, fotói szerint a kor szinte összes, számot tevő társadalmi eseményén, esküvőjén, bálján, színházi premierjén, tenisz és bridzspartiján jelen volt. Sacelláry Pál az egykor legendás hírű „pesti aranyemberek” kései leszármazottja volt. Közéletileg és gazdaságilag egyaránt befolyásos felmenőivel ellentétben neki nem, hogy vagyont, de még megélhetést biztosító, tartós egzisztenciát sem sikerült teremtenie. A gazdag vállalkozó családok harmadik, negyedik, a vagyont elherdáló vagy felélő generációjának több tagjához hasonlóan, ő inkább a szellemiekbe fektetett pénzt, és a kultúra terén próbált érvényesülni. Amíg anyagi lehetősége engedte – apja támogatásával –, könyveket gyűjtött és adott ki. Emellett az írással is megpróbálkozott. Tárcaikat írt a főváros múltjáról, amik könyv alakban is megjelentek.

Krúdy Gyula – Jókai után – „pesti aranyembereknek” nevezte azokat a kereskedelemből meggazdagodó pesti görög polgárokat, akiknek köszönhetően a főváros jelentős gazdasági, kulturális és tudományos központtá vált:

A régi Pest, különösen a Belváros falai közé gyűjtötte ezeket a görögkeleti vallású kereskedőket, akik nemcsak igen hazafias magyar embereknek bizonyultak,

¹ Sacelláry (a Szacelláry névváriánis előfordul) Pál élete és munkássága rekonstruálásakor évekkel korábban megkezdett kutatásaimból indultam ki. Mivel hagyatéka szétszóródott, a családdal kapcsolatos szakirodalmi utalások mellett a gyászjelentésekre, néhai Sacelláry József-nével készült interjúra (2002), Feichtinger Edith-tel folytatott beszélgetésekre, Sacelláry Pál kiadványaira és néhány, könyvkiadói működésével kapcsolatos kéziratra támaszkodtam. Sacelláry Pál halálakor rengeteg újságcikk jelent meg. Ezek, annak ellenére, hogy helyenként pontatlan és egymásnak ellentmondó információkat is tartalmaznak, fontos részletekre derítettek fényt az életút feltárása során. Közülük a következőket fontos kiemelni: *Sacelláry Pál tragikus halála a Petőfi-téren. Vidám mulatság után hazafelé tartott, keresztlú esett a második emeleti vaskorláton és halálra zúzta magát*, Budapesti Hírlap 1934. június 14., 133. sz., 7; *Sacelláry Pál tragikus halála. A Görög-udvar második emeletéről lezuhan és szörnyethal*, Ujság 1934. június 14., 132. sz., 7; (e. b.) [ENDRÖDY Béla], *Sacelláry Pál tragédiája. Véletlen baleset okozta a halálos szerencsétlenséget*, Nemzeti Ujság 1934. június 14., 132. sz., 4; *Baráti arckép a tragikus sorsú Sacelláry Pálról*, Az Est 1934. június 15., 133. sz. 7; *Társaság. Szomorú aktus*, Ujság 1934. július 7., 151. sz., 7; *Társaság. Sacelláry Pál*, Ujság 1934. november 8., 251. sz., 8; ENDRÖDY Béla, *Bankett a színházi páholyban*, Színházi Élet 1935/7., február 10–16., 39–41.

hanem nagyszerű pesti polgároknak is, akiknek elmésségétől, családi életétől, takarékoságától példát vehetett az egész pesti polgárság. Legendák beszélnek arról, hogyan voltak (vagy talán még manapság is vannak) berendezve ezeknek a régi görögkeleti patríciusoknak otthonai! Kincseket gyűjtöttek össze maguk körül bútorban, szőnyegben, képben. A vitrinjeik hercegi gazdagságot mutattak; műízlésük valóban arról tanúskodott, hogy hellászi vér csörgedezik ereikben.²

Krúdy e sorokat Sacelláry Pál *A budapesti Görög-udvar* című könyve³ kapcsán jegyezte le, amelyről ismertetést írt. Jól ismerte a kötet szerzőjét, így azt is tudta, hogy a kifinomult kultúrájú Sacelláry Pál ereiben is igazi „hellászi vér” csörgedezik. A következőkben az eredetileg diplomatának szánt fiatalember rövid életű könyvkiadói vállalkozását és írói tevékenységét mutatom be.

CSALÁDI HÁTTÉR

Sacelláry Pál a papír- és bőrkereskedelemből, pénzkölcsönzésből, terménykereskedelemből, ingatlanbefektetésekből és bankügyletekből meggazdagodó, Magyarország gazdasági, politikai és társadalmi életében a 19. század utolsó harmadától az I. világháború végéig fontos szerepet betöltő familia negyedik generációjának volt a tagja. Görög származású kereskedő ősei a 18. század közepén telepedtek le Magyarországon, és a következő században jelentős vagyont halmoztak fel.⁴ Vagyoni és társadalmi felemelkedésük a főváros polgárosodásához jelentős mértékben hozzájáruló pesti görög kereskedők klasszikus kariertörténetébe simult bele.⁵ A nagyapa, id. Sacelláry György (1824–1898) már számottevő ingatlanvagyonnal rendelkezett. Társadalmi tekintélyének növekedését mutatja, hogy részt vett a fővárosi politikában, és székasi előnévvel 1884-ben nemességet kapott. Az édesapa, ifjabb Sacelláry György (1856–1940) az országos politikába is bekapcsolódott. Szabadelvű, illetve nemzeti munkapárti országgyűlési képviselőként a dorogi és pilismaróti területet képviselte. Hivatkozott nekrológja szerint Tisza Istvánnak egyszerre volt barátja, „leg-hívebb közkatonája”, gazdasági és pénzügyi tanácsadója, valamint bankárja.⁶

² KRÚDY Gyula, *A pesti aranyemberek nem vesznek fel maguk közé új aranyembert* = Uő., *Pesti album. Publicisztikai írások 1919–1933*, vál., s. a. r., és a jegyzetet írta BARTA András, Szépirodalmi, Budapest, 1985, 273.

³ SACELLÁRY Pál, *A budapesti Görög-udvar*, k. n., Budapest, 1924.

⁴ A családi legenda szerint Theodoros Sakellarios 7. századi bizánci hadvezér volt a család egyik őse. Erről Sacelláry Pál írt *Életem* című kéziratában. ENDRŐDY, I. m., 39. Vö. TYÁPAY Katalin, *Az elkárttyázott kastély. Ma a Közép-európai Egyetem tanfolyamainak ad otthont*, Népszabadság 2011. november 8., 255. sz., 34.

⁵ BÁCSKAI Vera, *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten*, Magvető, Budapest, 1989, 127–140; Uő., *A görög kereskedők szerepe a főváros polgárosodásában*, Budapesti Negyed 2006/54., tél, 9–20.

⁶ (Id. Sacelláry György meghalt), Nemzeti Újság 1940. június 28., 145. sz., 7.

A tőzsdei tranzakciók (gabonafelvásárlás) révén felhalmozott vagyona jelentős részét az első világháborút követően elvesztette, majd az 1920-as évek végén banki vállalkozása csődbement. Élete során aktív közéleti munkát végzett, sokat jótékonykodott, mecénásként pedig bőkezűen támogatta a sportot és kultúrát; nagy rajongója volt az irodalomnak és színháznak éppúgy, mint a képzőművészetnek. Jóllehet a két világháború között leginkább a pesti aranyifjúság, a „Sacelláry iskola” nesztoraként, a társasági élet örökifjú gavallérjaként szerepelt a hírekben, élete végéig megbecsült alakja maradt a pesti tőzsdének.⁷

Sacelláry Pál két fivérével, Györggyel és Józseffel együtt jómódban nevelkedett. A piaristáknál érettségiző középső fiút a család diplomáciai pályára szánta. Pál a bécsi elitképzőben, a Császári és Királyi Konzuli Akadémián (k. u. k. Konsular-Akademie, ismertebb nevén Keleti Akadémia) folytatta volna tanulmányait, ez azonban az első világháború kitörése miatt végül megghiúsult.⁸ 1934-ben bekövetkezett, korai tragikus halálát követően találták meg hozzátartozói könyvszekrénye fiókjában *Életem* című terjedelmes, de befejezetlen visszaemlékezését, amelyet édesapja néhány példányban sokszorosítottatott az elhunyt legjobb barátai részére. A vagyonos Sacelláry család mindennapjaiba betekintést engedő, mára elkallódott vagy lappangó kézirat tartalmáról egyelőre csak egy rövid sajtóhíradás áll a rendelkezésünkre. Ezt vélhetően Sacelláry Pál újságíró barátja, a Nemzeti Ujság, a Társaság és a Színházi Élet című lapoknak dolgozó Endrődi Béla írta, miután elolvasta a szöveget.

A gyermekévek színes leírásától kezdve egészen a háború kitöréséig terjed a memoár, mikor is – mint önkéntes szakaszvezető – a budapesti huszárezreddel háborúba vonult Sacelláry Pál. Mulatságos és kedves részletek a diákkorból s a kecskeméti önkéntes iskolában eltöltött napokról [...] egy békebeli, boldog és gazdag fiatalember meglepően őszinte naplója. Rendkívül kedves egy gradói⁹ nyaralás leírása, mikor is a strandon hancúrozó gyerekek Sacelláry vezetésével egy napfényes délelőtt rohammal elfoglalták az osztrák gyerekek homokvárait és kereken huszonkilenc feketesárga zászlót zsákmányoltak.

⁷ *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*, szerk. VÉGVÁRY Ferenc – ZIMMER Ferenc, k. n., Budapest, é. n., 406; Az „iskola”, Színházi Élet 10. (1920/36.), szeptember 5–11., 15; Sacelláry György, Színházi Élet 1923/26., június 24–30., 51; KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok. XI. kötet. Pótlék és függelék*, Grill Károly, Budapest, 1932, 549; Sacelláry Pál tragikus halála a Petőfi-téren; ENDRŐDY, I. m.; (Id. Sacelláry György meghalt); (é. l.), Péter-Pál napján eltemették Sacelláry Gyuri bácsit, a békebeli Budapest híres gavallérját, Esti Kurir 1940. július 1., 7; FÜVES Ödön, *Görögök Pesten, 1686–1931. Kandidátusi értekezés I.*, Budapest, 1972, 317–319, 326, 328, 376; VÖRÖS Károly, *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1919*, Akadémiai, Budapest, 1979, 24, 49. Sacelláry édesapja alapította a Művészház Művészeti Egyesület Szinyei Merse Pál-díját a tizes években, amelyet festőknek és szobrászoknak ítéltek oda. *Képzőművészet*, Budapesti Hírlap 1912. május 9., 155. sz., 13; Az „iskola”, 15.

⁸ Sz. n., *A Kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumának értesítője az 1912–1913. iskolaévről*, k. n., Budapest, 1913, 144; Sacelláry Pál tragikus halála; Sacelláry Pál tragédiája.

⁹ Grado az észak-olaszországi Trieszti-öböl egyik leghíresebb nyaralóhelye.

Iskolai csínyek, drukkok, s a budafoki híres Sacelláry–Törley háborúskodás színes leírása ugyancsak roppant érdekes részlete a naplónak, amelyből megtudjuk, hogy a közismert budafoki Törley kastély azért olyan furcsa és terjedelmes építmény, mert a két rokon-família haragban volt egymással és Törleyék azért építették szorosan Sacelláryék szomszédságába várszerű kastélyukat, hogy a hatalmas falakkal elvegyék a sógor kilátását a Dunára.¹⁰ Az érdekes naplót, amely sajnos a háborúba vonulás pillanatától kezdve megszakad, most kézzől kézre adják néhai Sacelláry Pál ismerősei és meghatottan olvassák feljegyzéseit egy örökre elmúlt világról, amelynek színe, fénye és derűje örökre elmerült a széplelkű és finomtollú naplóíró alakjával együtt [...].¹¹

Sacelláry gyermekéveiről fennmaradt egy fotóalbum is. E szerint családjával több ízben meglátogatták Budafokon nagynénjét, Sacelláry Irént, aki a pezsgőgyáros Törley Józseffel kötött házasságot. Jó néhány fotó készült arról, ahogy a felnőttek és gyerekek a nagy nyári melegben az Irén édesapja által építtetett kastély kertjében, a medencében fürdenek.¹² A Sacelláryak a Telekiekkel is rokonságban voltak. Sacelláry Pál másodfokú unokatestvére a nála tizenhét évvel idősebb politikus, földrajztudós Teleki Pál volt. Ablonczy Balázs monográfiájában kitűnően összefoglalta a miniszterelnök pesti görög kereskedő felmenői, a Murátiak karriertörténetét, amely sok párhuzamot mutat a Sacelláryakéval. Teleki Pált szoros érzelmi és kulturális kötelékek fűzték a görög identitását őrző édesanyjához, Muráti Irénhez és az ő rokonaihoz. „A Muráti-házban semmiképpen nem a magyaré, hanem a görög és a német nyelvű volt a főszerep. [...] A kisgyermek Teleki Pál ebben a rendkívül patriarkális, ugyanakkor nagybácsik, nagynénik és unokatestvérek zajától hangos házban töltötte első éveit, főként édesanyja felügyelete alatt.”¹³ Vélhetően Sacelláry Pál is járt a Muráti-házban apai nagyapja nővéréénél, és fent említett visszaemlékezésében talán az ottani összejövetelekről is említést tett. Az viszont biztosan tudható, hogy rendszeresen meglátogatták a belvárosi Görög-udvarban élő rokonokat is. Sacelláry Pál *A budapesti Görög-udvar* című kis könyve bevezetőjében idézte fel emlékeit a felejtethetetlen, rituális gyermekkori vendégeskedésekről. Édesanyjával először mindig nagybátyjákat, Sacelláry Mihályt és feleségét keresték fel. Lakásuk berendezése a művelt és vagyonos pesti görög polgárok életformájának hű lenyomata volt. „A nagy, nagy könyvszekrény, a vitrinek a kimondhatatlanul sok apró

¹⁰ Vö. (*A jó sógorok*), Pesti Hírlap 1904. október 14., 284. sz., 10. A két kastélyhoz lásd Sisa József, *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában*, Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2004, 287–290.

¹¹ *A Zserbo-bo-ban*, Színházi Élet 25. (1935/20.), május 12–18., 63. Vö. *Társaság. Sacelláry Pál*. Lakásában visszaemlékezésén kívül fotóalbumait és háborús naplóit is megtalálták. *Társaság. Szomorú aktus*.

¹² Az említett fényképalbum a szerző birtokában van.

¹³ ABLONCZY Balázs, *Teleki Pál*, Osiris, Budapest, 2005, 41. A pesti görögökről és a Muráti családról bővebben: *Uo.*, 33–41.

csecsebecsével, a jegesmedve- és tigrisbőr kanapé, a sok szép, régi festmény s nem utolsó sorban a régi fegyverek gyűjteménye, hallatlanul izgatták gyermeki fantáziánkat. A kályhából duruzsolva áradt ki a jó, kellemes meleg, s az anyagi Zseni néni fiókjából mindig került ki valami nyaláncság, mellyel örömet okozhatott nekünk, vagy a Misi bácsi íróasztaláról vándorolt a zsebünkbe egy-egy óriási méretű piros vagy kék plajbász.”¹⁴ Ezután Agorasztó Péter szalonjába, „Mina tant és Betti tant levendula- és birsalma-illatú szobáiba”, Milos Györgynéhez, végül pedig Tialiosékhoz látogattak el.

Sacelláry Pál gondtalan és boldog gyermek- és ifjúkorának az első világháború vetett véget. Egyetemi tanulmányait, tervezett külügyi karrierjét hadba vonulása, majd a családalapítás hiúsította meg. 1916-ban megismerkedett Bárczy István (1866–1943) polgármester, utóbb főpolgármester, majd igazságügyminiszter unokahúgával, Bárczy Judittal, akit 1918-ban, amikor a frontról hazatért, feleségül vett. 1919-ben megszületett fiuk, György. A házasság azonban nem volt hosszú életű, rövidesen elváltak.¹⁵

„INKÁBB KEVESET, DE FINOMAT”: KÖNYVKIADÓ, KÖNYVGYŰJTŐ ÉS ÍRÓ

Sacelláry Pál, aki ismerősei között tudhatta a születési és a pénzarisztokrácia, közélet és szabadfoglalkozású értelmiség több ismert alakját, fiatal kora óta írókkal és képzőművészekkel is összejárt. Feltehetően már ekkor érdekelte az irodalom és művészet, vonzotta a kötetlen, bohém életmód. Apósa, Bárczy Gusztáv (1874–1943), a Rózsavölgyi és Társa zeneműkiadó, könyvkereskedő és könyvkiadó cég¹⁶ társtulajdonosa tanácsára határozta el, hogy könyvkiadással fog foglalkozni. 1920 őszén alapította meg a könyvek kiadásával és kereskedel-

¹⁴ SACELLÁRY, A budapesti Görög-udvar, 8–9. A szöveg rövidített és némileg módosított változatát újra megjelenítette: Uő., *A budapesti Görög-udvar. A régi Pest egy halálraítélt emléke = Uő., Régi házak elfakult írások. Rajzok a magyar múltból*, Rózsavölgyi és Tsa, Budapest, 1926, 7–18.

¹⁵ KEMPELEN, I. m., 549; *Hírek, Színházi Élet* 1923/44., október 28–november 3., 51; Interjú néhai Sacelláry József-nél, 2002. Sacelláry Pál halotti értesítője szerint a háború befejeztével a császár és királyi Mackensen 10. huszárezred tartalékos főhadnagyként szerelt le.

¹⁶ A patinás, zeneműkiadás és koncertszervezés terén hírnevet szerző, majd kiadói üzletággal is kibővülő Rózsavölgyi cég a két világháború között néhány kiadványával a könyvamatőröket is megörvendeztette. Az 1920-as években a „népszerű és különben is tetszetős” Kis Helikon és a Magyar Helikon című irodalmi sorozatával keltett feltűnést. Utóbbiban a nemzeti klasszikusok nehezen hozzáférhető munkáit jelentették meg bibliofil igényű, izléses kiállításban. Az első száz, számozott, merített papírra nyomott és ismert művészek illusztrációival díszített példányt könyvbarátok részére készítettek. A harmincas években pedig a gáláns művekből álló Magyar elzevirek című sorozatuk emelkedett ki kiadványaik közül tipográfiai kiállításával. Budapest Főváros Levéltára (BFL) VII. 2. e. Cégiratok (Cg.) 9480. Rózsavölgyi és Társa; *Mörike. Mozart prágai utazása*, Rózsavölgyi és társa kiadói prospektusa, 1922, OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár 655. 4/5; 1850–1930. *Rózsavölgyi és Társa* [jubileumi füzet], [1930] 12–13. Vö. HUTIRA Albin, *A Rózsavölgyi és Társa másfél évszázada*, Athenaeum 2000, Budapest, 2000, 28–29, 32–35.

mével foglalkozó egyéni cégét,¹⁷ amelynek igazgatója gyerekkori barátja, Bolváry Ferenc lett.¹⁸

A 20. század elejének több kisebb, hazai úgynevezett „kultúrkiadójához”¹⁹ hasonlóan Sacelláry vállalkozása mögött is ott állt a családi vagyon, amely egy rövid ideig lehetővé tette rendkívül tőkeigényes üzleti tevékenységének a finanszírozását. Az ő esetében azonban nem csupán bankár apjának az utolsó béke-évhez képest már megcsappant vagyona szolgálhatott egy ideig biztosítékkal könyvkiadói vállalkozásához, hanem infrastruktúrájával apósa cége is ott állt mögötte. Ezt többek között az is bizonyítja, hogy Sacelláry könyvkiadó vállalatának székhelye a Rózsavölgyi és Társa cég Szervita tér 5. szám alatti központja volt, és kiadványainak bizományosaként is őket tüntette fel.²⁰

Amikor vállalkozását megindította, azok a külföldi és hazai kiadók, nyomdavállalatok (például Insel Verlag, Georg Müller, Kner és Tevan Nyomda) lebeghettek a szeme előtt példaként, amelyek tartalmukat és kiállításukat tekintve értékes és szép kiadványokat igyekeztek közreadni, vásárlóközönségük pedig a művelt és kifinomult ízlésű irodalom- és művészetszerető értelmiségiek, bibliofilek, vagyis a könyvbarátok és könyvgyűjtők köréből került ki. A könyvművészet 20. század eleji fellendülésével, a könyv- és műgyűjtők számának növekedésével Magyarországon is megélénkült az érdeklődés a művészi kiállítású, bibliofil vagy más néven amatőr kiadású, illusztrált könyvek iránt. A könyvgyűjtésnek a magas műveltséggel összefüggő elitista jellege, valamint arisztokratikus, reprezentációra alkalmas hagyományai miatt a középosztály körében is megnőtt a társadalmi presztízse, ráadásul az is növelte a vonzerejét, hogy az értékes régi festményeknél a kortárs művészkönyvek olcsóbbak és könnyebben hozzáférhetőek voltak.

¹⁷ BFL VII. 2. e. Cg. 11799. székasi Sacelláry Pál; Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár (MNL BML) a Kner Nyomda (Gyoma) iratai (XI. 9.) e/7; „székasi Sacelláry Pál tudomásul adja, hogy kiadóhivatala megkezdte működését” kezdetű nyomtatvány; *Székasi Szacelláry Pál*, A Társaság (1921/3.), január 16., 26; székasi SACELLÁRY Pál, *Egy délelőtt a Rózsavölgyi cégnél*, „Bevették és kiadták: a bent-tiszteltek”, Budapest, 1921. (Bohózat a cég munkatársairól. Baráti kör számára nyomtatott magánkiadvány); *Sacelláry Pál tragédiája*; *Sacelláry Pál tragikus halála*; Szij Rezső, *Könyvkiadásunk és könyvkultúránk a Horthy korszakban, 1920–1944*, Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1993, 50–51.

¹⁸ Bolváry Ferenc a világhírű Bolváry Géza filmrendezőnek volt az öccse. Sacelláryhoz hasonlóan ő is kifinomult ízlésű és művelt volt, szerette a könyveket, és sok mindennel foglalkozott. 1926-tól egy ideig Párizsban dolgozott az ékszerkerész Cartier titkáráként, majd 1932-től a Magyar Nemzeti Bank banktisztviselőjeként kereste kenyerét. Részt vett az 1936-ban megindult Világtűkör című folyóirat szerkesztésében. A húszas évektől foglalkozott zeneszerzéssel is, és elvégezte a Nemzeti Zenedét. Többek között Harsányi Zsolt és Endrődy Béla színházi darabjaihoz és rádióműsoraihoz komponált zenét. d., *A színházi szezon legérdekesebb kiugrása. Bolváry Ferenc*, Film Színház Irodalom 1942/18., november 27–december 3. (oldalszám nélkül).

¹⁹ A kultúrkiadó a német „Kulturverleger” szó tükörfordítása. Azokat a többnyire 19–20. század fordulóján alakult németországi kiadóvállalatokat nevezték így, amelyek a profitorientált tömegtermeléssel ellentétben a szigorú művészi színvonalra és a kiadott mű irodalmi minőségére helyezték a hangsúlyt. Vö. Frédéric BARBIER – Catherine BERTHO LAVENIR, *A média története Diderot-tól az internetig*, ford. BALÁZS Péter, Osiris, Budapest, 2004, 118.

²⁰ MNL BML XI. 9. e. 7. „székasi SACELLÁRY Pál tudomásul adja, hogy kiadóhivatala megkezdte működését” kezdetű nyomtatvány; BFL. VII. 2. e. Cg. 11.799/2. A cégbejegyzéskor a kiadó telephelyeként a Szervita tér 8., később az 5. szám alatti cím szerepelt. Vö. SZÉKASI SACELLÁRY, *Egy délelőtt a Rózsavölgyi cégnél*.

Sacelláry a 20. század első felének legtöbb műkedvelő kiadójához hasonlóan fiatal kora óta szerette és gyűjtötte a könyveket, és vállalkozására elsősorban, mint szellemi, kulturális tevékenységre, nem mint nyereszkeskedési lehetőségre tekintett. Ez derül ki abból a tájékoztatóból, amelyet kiadóhivatala megindításakor küldött szét:

Kora ifjúságom óta vágyam és szenvedélyem volt a könyv. Jó könyvet olvasni és a jó könyv szép külsejében gyönyörködni mindig a legmagasztosabb élvezet volt számomra. Most, hogy beteljesedett legrégibb és leghőbb óhajom, hogy én is a lelkes kulturmunkát végző magyar könyvkiadók sorába léphetek; most is ezt a két vezérelvet állítom magam elé: jó könyvet adni, művészi kiállításban. Meg akarom teremteni az értékes, szép és kedves magyar könyvet. Mindenkinek a legjobbat kívánom adni. A legjobb barátot, a könyvet még jobban meg szeretném szerettetni azokkal, akik szeretik és meghódítani azok számára, akik csak kirakatból ismerik.

Idealizmusból léptem e pályára és nem végeztem előre számításokat, hogy mennyi lesz az év végén a hasznom. Kulturmunkát óhajtok végezni. Ezzel a jelszóval már sokan indultak útra, de a háttérben mindig volt egy számtani művelet, ami meglátszott a kiadványon és ami a célnak előbb-utóbb megölője lett. Kérem, hogy nehéz feladatomban megoldásában támogasson és maradok mély tisztelettel

székesi Sacelláry Pál könyvkiadó²¹

A hazai nyomdászat és könyvművészet egyik legtekintélyesebb műhelyének, a gyomai Kner Nyomdának is elküldte az egyszerű, de elegánsan tipografizált, kis alakú nyomtatványt. Nem csak azért, mert a cég komoly tényező volt a szakmában, hanem mert velük is együtt akart dolgozni. A könyvek tervezésével, nyomtatásával és kiadásával is foglalkozó cég nevében Kner Imre válaszolt. Sok szerencsét kívánt Sacellárynak, de nem állta meg, hogy ne ossza meg vele a művészi könyvek kiadása terén szerzett keserű tapasztalatait és gondolatait.²² Válaszlevelével együtt elküldte neki egyik, a magyar könyvkiadás helyzetét tárgyaló írását is.

²¹ MNL BML XI. 9. e. 7. „székesi Sacelláry Pál tudomásul adja, hogy kiadóhivatala megkezdte működését” kezdetű nyomtatvány, é. n.

²² A lipcsei grafikai és tipográfiai tanulmányokból hazatérő Kner Imre 1916-ban vette át apjától, Kner Izidortól a kiadói részleg vezetését, és ekkor látott neki a könyvkiadás újjászervezésének. A könyvek kiadásával részben a fenti okok miatt hagyott fel a húszas évek elején. Vö. HAIMAN György, *A Kner család és a magyar könyvművészet. 1882–1944*, Corvina, [Budapest], 1979; ERDÉSZ Ádám – FÜZESNÉ HUDÁK Julianna, *Egy nyomdaműhely titkaiból. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Gyomai Kner Nyomda 1882–2007*, bev. ERDÉSZ Ádám – FÜZESNÉ HUDÁK Julianna, OSZK–Gyomai Kner Nyomda Zrt., Budapest–Gyoma, 2007.

Szaktáncát az utolsó évtizedekben teljesen elöntötte a talmi, a szemétnak olyan áradata, amellyel szemben szinte teljesen kilátástalannak tűnt eddig a harc.

Én magam minden erőmet megfeszítve próbáltam szembehelyezkedni az áramlattal és a legtisztább irodalmi, művészeti és technikai szempontok alkalmazásával kiadványaimban megmutatni a közönségnek a különbséget az igazi könyv és a szemét között. Ehhez azonban sokkal nagyobb tőke kellett, mint amekkorával, mi rendelkezünk.

A viszonyok hosszú időre lehetetlenné teszik a széles rétegekre bázírozott kvalitásos munkát. A jobb kiállítású könyv, sőt lassanként minden könyv csak szűkebb rétegeknek a szükségleti cikke lesz, de viszont ezek a rétegek abban a helyzetben vannak, hogy nem kell krajcároskodniuk. Ezt a réteget átnevelni, az igazi kvalitás számára megnyerni elsőrendű kulturfeladat, és erre a rétegre meg lehet esetleg a későbbi szélesebb körű munkát is alapozni.

Ha megfelelő tőke nagy idealizmussal és sok tudással párosul, akkor még a mai sivár viszonyok között is nagy dolgot lehet csinálni, de csak akkor, ha törhetetlen akarattal mindig a legjobbat, az egyedül igazit és helyeset, az abszolút értékeset keressük. Minden talmit, minden hazugot, minden megalkuvó álértéket teljes elszántsággal kerülni kell, úgy anyagban, mint tartalomban és technikában is. Ez a mesterség egyike a legszebbeknek és legérdekesebbeknek, és bizony sok kitartás kell mégis a végigcsinálásához, mert nagy a hiány megfelelő, iskolázott munkatársakban.²³

Sacelláró bibliofil kiadó vállalkozásának megindítása egybeesett a Magyar Bibliophil Társaság 1920-as őszi megalakulásával. Sacelláró Pált is ott találjuk az alapító tagok között. A társaság létrejöttének jelentősége abban állt, hogy maga köré gyűjtötte a könyvgyűjtőket és könyvbarátokat, és fórumot biztosított mindazoknak, akik a szép magyar könyv ügyét fontosnak tekintették. Kiállításokat, előadásokat és könyvversenyeket szerveztek, folyóiratot és könyveket adtak közre. A könyvbarátok első hazai szakmai fórumának létrejötté nagyban hozzájárult a magyar könyvművészet fellendüléséhez és külföldi sikereihez, a művészi, illusztrált könyvek iránti érdeklődés megnövekedéséhez. Ezt Sacelláró és a hasonló célokkal megindult hazai könyvkiadók, könyvkereskedők is igyekeztek kihasználni.²⁴

Sacelláró 1920 és 1923 között megjelentetett, finom ízlésű könyveit, amelyek többnyire a magyar és világirodalom, zene- és irodalomtörténet népszerű

²³ MNL BML XI. 9. e. 7. Kner Imre Sacelláró Pálnak, 1920. október 22.

²⁴ A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve I. 1921–1928, Magyar Bibliophil Társaság, Budapest, 1928. 23; FARKAS Judit Antónia, A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949). „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét” I–II., Magyar Könyvszemle 2011/3. sz., 341–358; 2011/4., 483–497; Uő., Két bibliofil vállalkozó. Reiter László és Kellner István, Ars Hungarica 2011/4., 32–54.

és ismert szerzőinek érdeklődésre számot tartó műveiből válogattak, egymást követő számmal ellátott Sacelláry-kiadványként hozta forgalomba.²⁵ Nem tudni, hogy mi alapján választotta ki könyvei témáját és íróit. Vélhetően Sugár Jenő, a Rózsavölgyi cég kiadói részlegének igazgatója is adott neki tanácsokat. A szerzők között lehettek olyanok, akiket személyesen ismert, kedvelte munkásságukat, de az is előfordulhatott, hogy a téma miatt döntött egy mű kiadása mellett. Krúdy Gyula esetében mindkettő igaz volt. Ezt erősíti meg az a levél, amelyet a kiadó küldött az írónak egy tiszteletpéldány kíséretében, azt követően, hogy kijött a nyomdából Krúdy publicisztikai írásait tartalmazó *Pesti Évkönyv* című könyve. Sacelláry tegezte Krúdyt, és a levél megfogalmazása, stílusa is arra utal, hogy jól ismerték egymást.²⁶ Ami pedig a témát illeti, a fiatal kiadó min-den olyan írás szenvedélyesen érdekelte, ami Budapesttel foglalkozott.²⁷

Kiadványainak egy jelentős része jó minőségű papíron, igényes tipográfiával és kötésben látott napvilágot. Endrődi Béla szerint barátja „szenvédeyes mű-gonddal ügyelt kiadványai nyomdatechnikai kiállítására. Úgy tudott bíbelődni a tipográfiával, mint ahogy a régi iniciálé festők cifráztak egy-egy miniatúrát.”²⁸ Könyveinek állandó ismertetőjegye volt a kolofon fölé helyezett, Kozma Lajos által tervezett kiadói jelvény fekete, kék vagy vörös színnyomásban. A cég-egy-en egy úszó hattyú látható oldalnézetben ovális keretben, amelynek külső részét SZÉKASI SACELLÁRY PÁL KIADÁSA BUDAPEST szöveg szegélyezi. Az arany nyomású embléma alkalmanként a szebb példányok kiadói kötésére,

²⁵ A felsorolt kötetek mindegyike székesi Sacelláry Pál kiadásában jelent meg. A címléírást az eredeti alapján adom meg, a kiadás éve általában a kolofonban van feltüntetve: TAGORE, *Chitra*, ford. LAKY Dezső, Budapest, 1920; PUSKIN Sándor, *Pique-dáma*, ford. MALONYAY János, illusztrálta GRÓF József, Budapest, 1920; KRÚDY Gyula, *Pesti évkönyv. Felfegyvezések, a magányban és a piarcon, sóhajttással és reménynyel az évekből mikor mindenki rongyos volt Magyarországon*, illusztrálta CONRAD Gyula, Budapest, 1921; CSERNA Andor, *Wilde-breviárium. A művészet és a szépség kedvelői számára*, Budapest, 1921; LONGUS, *Daphnis és Chloë*, ford., és utószó FÓTI József Lajos, illusztrálta FARAGÓ Géza, Budapest, 1921; DE STENDHAL, *Római történetek. Két novella*, ford. CSERNA Andor, Budapest, 1921; SZENTMÁRTONI DARNAY Kálmán, *Tagisir. Regény az őskorból*, [Budapest] 1921; PAVLOVITS Sándor, *Cagliostro halála. Játék*, Budapest, 1921; SZEDERKÉNYI Anna, *Padlás meg a halál. Novellák*, [Budapest], [1921]; BAKTAY Ervin, *Szangraha. Indiai elbeszélések gyűjteménye*, Budapest, 1921; RÁKÓCZY Péter, *Könyv a sze-relemről*, Budapest, 1921; FLORENCE MONTGOMERY, *A másik. Misunderstood*, ford. WILDNER Ödön, Budapest, 1921; CSERNA Andor, *Beethoven-breviárium. A zene kedvelői és a mester tisztelői számára*, Budapest, 1921; UJHELYI Nándor, *Aladin lámpása. Regény*, [Budapest], 1921; E. T. A. HOFFMANN, *Az idegen gyermek. Mese*, ford. GEDŐ Elza, illusztrálta GYŐRI Aranka, [Budapest], 1921; KOZMA Lajos, *Zsuzsa Bergengóciában. Álompanoráma huszon-két képben. Elbeszéli Kozma Lajos. Huszonkét betűre versbeszédte Karinthy Frigyes*, [Budapest], 1921; MARCEL PRÉVOST, *Nők levelei*, ford. MALONYAY János, Budapest, 1921; SZIGETVÁRI Iván, *A százéves Petőfi. Jellemrajz*, Budapest, 1922; MAURICE MAETERLINCK, *Tintagiles halála*, ford. KELETI Arthur, illusztrálta BALOGH István, Budapest, 1923.

²⁶ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSZKK) Levelestár, Sacelláry Pál Krúdy Gyulának, é. n. [1921. eleje].

²⁷ A kötetbe Krúdynek azok a fővárossal kapcsolatos írásai kerültek be, amelyek 1918 októberé és 1920 tele között a Margitszigeten, teljes elvonultságban születtek.

²⁸ *Sacelláry Pál tragédiája*. Az első kötet szerkesztésében részt vevő Mihalik József művészettörténésznek, udvari tanácsosnak írt levele is azt erősíti meg, hogy Sacelláry a tipográfiában is érvényesítette akaratát, szóvá tette, ha nem tetszett neki a betűtípus vagy a szöveg elrendezése. A kézirat szövegét is ellenőrizte, rámutatott a helyes-írási és stilisztikai hibákra. A kötetekhez pedig minden alkalommal rövid, reklámcélokat szolgáló ismertetőt is készített. OSZKK Levelestár, Sacelláry Pál Mihalik Józsefnek, 1921. március 7; Sacelláry Pál Mihalik Józsefnek, 1921. március 23; MNL BML XI. 9. e. 7. Az első Sacelláry-kiadvány ismertetője; *Székesi Sacelláry Pál*, A Társaság 7. 1921/3., január 16., 26.

a borító közepére is rákerült.²⁹ Sacelláry igényes, művészi kivitelű köteteihez a korszak legkiválóbb könyvművészeit, grafikusait, könyvkötőit, tipográfusait (Kozma Lajos, Gróf József, Conrad Gyula, Balogh István, Cserna Juliska, Faragó Géza) és a legszínvonalasabb nyomdai üzemeket (Korvin Testvérek, Pesti Könyvnyomda, Globus Műintézet, Kner nyomda) nyerte meg. Könyveiből egy-két kivételtől eltekintve korlátozott számban bibliofil változatot is készíttetett gyűjtőknek, ezek a példányok merített papírt, kézi számozást és különféle – bőr, félbőr és pergamen – amatőrkötéseknek kaptak. Cserna Andor *Wilde-breviárium*. *A művészet és a szépség kedvelői számára* és a *Beethoven-breviárium*. *A zene kedvelői és a mester tisztelői számára* című két kötete bibliofil példányainak kiadói félbőrkötését a művészi könyvkötéseiről ismert Cserna Juliska iparművész, a kötet szerzőjének testvére készítette.³⁰ Endrődi Béla szerint Sacelláry ugyanakkor nemcsak a könyvek kivitelére fordított nagy figyelmet, hanem az írókat is bőkezűen honorálta.³¹

A kiadó közel három év alatt összesen tizenkilenc Sacelláry-kiadványt jelentetett meg, ami nem kevés.³² Ennek ellenére nem a mennyiség, hanem a minőség volt számára fontos. Erre mutatott rá igen frappánsan egy újságíró, amikor Sacelláry könyvéről írt ismertetést: „a mű kiadója – természetesen – maga is amatőr: Sacelláry Pál, aki az „inkább keveset, de finomat» elvét nem csekély sikerrel valósítja meg a magyar könyvkiadásban.”³³

A könyvek közül könyvművészetileg a fametszettel díszítettek emelkedtek ki, amelyekkel Sacelláry kiadóként hozzájárult a fametszetes könyvillusztrációk 20. század eleji hazai virágzásához. Ilyen volt a már említett finom Krúdy-kötet Conrad Gyula eredeti dúcokról nyomott mívés fametszetű illusztrációjával (ezt a művész kézzel színezte), könyvdíszzeivel, amelynek a szövegét Lynotype-szedőgépen szedték sáculum antiqua betűkkel. Sacelláry a könyvből összesen négyszáz kézzel számozott példányt kívánt nyomtatni, de első körben csupán százat hozott forgalomba félbőr kötésekben.³⁴ Említést érdemel Puskin *Pique-dámája* is Malonyay János fordításában. A mű népszerűségét mutatja, hogy azt más fordítótól több kiadó is megjelentette. Sacelláry kiadványát egyrészt Gróf József a címoldallal szemközti, egész oldalas kézzel színezett, szép fametszetes illusztrációja tette különlegessé, másrészt az, hogy a közönséges, antique nyomó papírosú kiadáson kívül hatvankilenc számozott példány készült bibliofilek részére

²⁹ Lásd a Sacelláry-kiadványokat. Vö. Kozma Lajos szignetkönyve, előszó KNER Imre, Kner Izidor, Gyoma, 1925, 8.

³⁰ CSERNA, *Wilde-breviárium*; CSERNA, *Beethoven-breviárium*. Vö. *Abauj Antikvárium és Aukciósház* 72. *Könyvárverés*, 2013. december 13., 8–9 (28–29. tételek) <http://www.konyvlap.hu/wp-content/uploads/2015/12/72ARV.pdf>.

³¹ Sacelláry Pál tragédiája.

³² Lásd a 25. jegyzetet.

³³ *Új könyvek*, Új Nemzedék 1921. november 6., 249. sz., 8.

³⁴ Székasi Sacelláry Pál kiadvállata Budapest, Corvina 1921/10–11., március 18., 50; OSZKK Levelestár, Sacelláry Pál Krúdy Gyulának, é. n. [1921. eleje].

merített papíron. A könyv szövegét borgis Romána betűkkel szedték és a Korvin-Testvérek könyvnyomtató műhelyében nyomtatták. Nagy műgonddal készült Maeterlinck *Tintagiles halála* című drámája Keleti Arthur fordításában, amelyhez Balogh István készített kisméretű fametszetű illusztrációkat. A kötetből 500 számozott példányt hoztak forgalomba merített papíron. A szöveget a Globus Műintézet nyomdájában nyomták, a fametszeteket pedig a Körner és Laufer cég készítette.

Itthon és külföldön a *Zsuzsa Bergengóciában. Álompanoráma huszonkét képben* című mesekönyv aratta a legnagyobb sikert.³⁵ Kozma Lajos huszonkét színes képből álló meseillusztrációjához Karinthy Frigyes írt verseket az ábécé 22 betűjére. Kozma Lajos még a háború alatt, a román harctéren rajzolta a mesét Zsuzsa nevű kislánya részére. A képek kliséit Kner Imre útmutatása szerint a bécsi Angerer és Göschl cég készítette, nyomásukat pedig a Kner Nyomda végezte. A már elkészült lapokat beragasztották a szöveggel (ezt a Korvin Nyomdában szedték és nyomtatták) szemközti oldalakra. A kötet belső címlapjának gyönyörű, a címsorokat körbefogó, barokkos, fametszetes díszekből álló keretét Kozma Lajos tervei alapján Kner Imre készítette, és a borító kötésének közepére is Kozma egyik aranyozott ovális dísze került a Magyar klenódiumok felirattal, amely a sorozat nevére utal. A könyvből ötszáz számozott példány készült különféle, mives kiadásban. Az első ötven merített papírra nyomott és egész-bőrkötésben lévő legdrágább példányok hatszor annyiba kerültek, mint a legolcsóbb, pergamenkötéses és finom könyvpapírra nyomott változatok.³⁶ Kozma néhány példányhoz kézi festésű pergamenkötést is készített, amelyet a Magyar Bibliophil Társaság 1921-es modern könyvművészeti kiállításán a neves iparművész-tervező kötésterveivel együtt mutattak be. Kozma Lajos eredeti rajzai – ezek egy részét mások grafikáival együtt szintén kiállították – olyan nagy sikert arattak, hogy a művész nemcsak a tárlat 5000 koronás gyermekillusztrációs pályadíját nyerte el, hanem egy müncheni kiadó a mű német változatát is megjelentette.³⁷

Kner Imre is nagyon szerette a könyvet, jöllehet a képek nyomásával nagyon sokat bajlódott. Sugár Jenőnek, a Rózsavölgyi cégvezetőjének erről a következtőt írta: „Olyan nyomdászati feladat volt, amelynek speciális technikai és színelméleti nehézségeit csak nagy erőfeszítéssel tudtam megoldani, de amely megoldására mindig büszke is leszek. Igazán csak a Kozma iránti szeretet volt az, ami arra a nagy erőfeszítésre bírta annak idején, és az, hogy Önök előtt is

³⁵ *Zsuzsa Bergengóciában*. A kolofon szerint a kötetet Sugár Jenő rendezte sajtó alá.

³⁶ Székasi Sacelláry Pál könyvkiadó vállalata Budapesten, Corvina 7. (1922/3.), január 20., 13.

³⁷ *A XX. század könyvművészete. A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban*, Magyar Bibliophil Társaság, Budapest, 1921, 49. (348. tétel); NÁDAI Pál, *Kiállításaink*, Magyar Iparművészet 1922/1–4., 3–5; *Kabäuschens Traumreise. Ein Märchen zu 22 farbigen Bildern von Ludwig Kozma. Erzählt von Max Jungnickel*, Georg W. Dietrich, München, [1924].

merített papíron. A könyv szövegét borgis Romána betűkkel szedték és a Korvin-Testvérek könyvnyomtató műhelyében nyomtatták. Nagy műgonddal készült Maeterlinck *Tintagiles halála* című drámája Keleti Arthur fordításában, amelyhez Balogh István készített kisméretű fametszetű illusztrációkat. A kötetből 500 számozott példányt hoztak forgalomba merített papíron. A szöveget a Globus Műintézet nyomdájában nyomták, a fametszeteket pedig a Körner és Laufer cég készítette.

Itthon és külföldön a *Zsuzsa Bergengóciában. Álompanoráma huszonkét képben* című mesekönyv aratta a legnagyobb sikert.³⁵ Kozma Lajos huszonkét színes képből álló meseillusztrációjához Karinthy Frigyes írt verseket az ábécé 22 betűjére. Kozma Lajos még a háború alatt, a román harctéren rajzolta a mesét Zsuzsa nevű kislánya részére. A képek kliséit Kner Imre útmutatása szerint a bécsi Angerer és Göschl cég készítette, nyomásukat pedig a Kner Nyomda végezte. A már elkészült lapokat beragasztották a szöveggel (ezt a Korvin Nyomdában szedték és nyomtatták) szemközti oldalakra. A kötet belső címlapjának gyönyörű, a címsorokat körbefogó, barokkos, fametszetes díszekből álló keretét Kozma Lajos tervei alapján Kner Imre készítette, és a borító kötésének közepére is Kozma egyik aranyozott ovális díszé került a Magyar klenódiumok felirattal, amely a sorozat nevére utal. A könyvből ötszáz számozott példány készült különféle, mívelt kiadásban. Az első ötven merített papírra nyomott és egész-bőrkötésben lévő legdrágább példányok hatszor annyiba kerültek, mint a legolcsóbb, pergamenkötéses és finom könyvpapírra nyomott változatok.³⁶ Kozma néhány példányhoz kézi festésű pergamenkötést is készített, amelyet a Magyar Bibliophil Társaság 1921-es modern könyvművészeti kiállításán a neves iparművész-tervező kötésterveivel együtt mutattak be. Kozma Lajos eredeti rajzai – ezek egy részét mások grafikáival együtt szintén kiállították – olyan nagy sikert arattak, hogy a művész nemcsak a tárlat 5000 koronás gyermekillusztrációs pályadíját nyerte el, hanem egy müncheni kiadó a mű német változatát is megjelentette.³⁷

Kner Imre is nagyon szerette a könyvet, jóllehet a képek nyomásával nagyon sokat bajlódott. Sugár Jenőnek, a Rózsavölgyi cégvezetőjének erről a következtetést írta: „Olyan nyomdászati feladat volt, amelynek speciális technikai és színelméleti nehézségeit csak nagy erőfeszítéssel tudtam megoldani, de amely megoldására mindig büszke is leszek. Igazán csak a Kozma iránti szeretet volt az, ami arra a nagy erőfeszítésre bírta annak idején, és az, hogy Önök előtt is

³⁵ *Zsuzsa Bergengóciában*. A kolofon szerint a kötetet Sugár Jenő rendezte sajtó alá.

³⁶ Székasi Sacelláry Pál könyvkiadó vállalata Budapesten, Corvina 7. (1922/3.), január 20., 13.

³⁷ A XX. század könyvművészete. A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban, Magyar Bibliophil Társaság, Budapest, 1921, 49. (348. tétel); NÁDAI Pál, *Kiállításaink*, Magyar Iparművészet 1922/1–4., 3–5; *Kabäuschens Traumreise. Ein Märchen zu 22 farbigen Bildern von Ludwig Kozma. Erzählt von Max Jungnickel*, Georg W. Dietrich, München, [1924].

»kivágjam a rezet«.³⁸ Azt, hogy mennyire szívéhez nőtt a kötet, az is mutatja, hogy a német változatot Zsuzsika nevű leánya részére lefordította, és magánkiadványként családtagjai, barátai részére megjelentette.³⁹ Az említett Privatdruckot és az eredeti, Sacelláry-féle változatot az 1927-es lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállítás gyermekkönyv szekciójában, a világ legszebb gyermekkönyvei között is bemutatták.⁴⁰

A bibliofil kiadású könyvek háború óta tartó konjunktúrájának visszaesése, a Trianoni döntést követően összezsugorodó könyvpiac és a drasztikusan megemelkedett előállítási költségek miatt a műkedvelő könyvkiadók többsége kénytelen volt felhagyni tevékenységével az 1920-as évek elején, közepén. A kezdeti sikerek ellenére vélhetően Sacelláry vállalkozásának is komoly pénzügyi veszteségekkel kellett szembenéznie. Bár a cég üzletviteléről nincsenek adataink, biztosra vehető, hogy az igényes kötetek magasabb előállítási költségeit nem fedezték az eladott kötetekből befolyt összegek, még úgysem, hogy nagyobb érdeklődésre számot tartó műveket is közreadott magasabb példányszámban.⁴¹ Feltehetően válása is közrejátszott abban, hogy könyvkiadói vállalkozását 1923-ban felszámolta.⁴²

Sacelláry ennek ellenére nem távolodott el a könyvektől. Már egy ideje szenvedélyesen gyűjtötte és tanulmányozta a főváros társaséletével kapcsolatos irodalmat. Háromezer kötetes könyvtárának, amely számos muzeális értékű könyvritkaságot, első kiadást tartalmazott, értékes része volt a Pestiensis, vagyis a régi Pestre vonatkozó gyűjtemény, amelyet régi képek és metszetek egészítettek ki.⁴³ A Sacelláry tragikus halálát követően napvilágot látott cikkek egy része azt is megemlíti, hogy kétszobás legénylakása értékes régi bútorokkal, festményekkel volt berendezve, és anyagi helyzete romlását követően tárgyai egy részét kénytelen volt eladni. Sacelláry számára ugyanakkor értékes könyvgyűjteménye volt a legfontosabb, attól semmi pénzért nem vált volna meg.⁴⁴

Kiadói vállalkozása beszüntetését követően napi- és hetilapokban (Nemzeti Ujság, Társaság) közölt cikkeket többnyire a pest-budaiak mindennapi életé-

³⁸ MNL BML XI. 9. e. 6. 3. Kner Imre Sugár Jenőnek, 1924. augusztus 3.

³⁹ *Zsuzsika Bergengóciában. Huszonkét mesekép*, rajzolta KOZMA Lajos, a Kner Nyomda magánkiadványa, Gyoma, 1924. A családtagok, barátok névre szóló kötetet kaptak.

⁴⁰ MNL BML XI. 9. e. 6. 33. Kner Imre Sugár Jenőnek, 1926. február 19.

⁴¹ Példaként érdemes megemlíteni, hogy a 2000 körüli példányszámban közreadott Wilde-breviárium egy év alatt elfogyott, és olyan nagy volt iránta az érdeklődés, hogy a Rózsavölgyi cég újra kiadta: *Utószó = CSERNA Andor, Wilde-breviárium. A művészet és a szépség kedvelői számára*, Rózsavölgy és Társa, Budapest, 1923² (bővített kiadás), 323.

⁴² BFL VII. 2. e. Cg. 11.799/3. Sacelláry 1923. június 14-én bízta meg ügyvédjét, hogy töröltesse a vállalatot a cég-bírószágon.

⁴³ A közelmúltban könyvtárából származó értékes kötetek is felbukkantak a könyvárveréseken. Ezek saját kötéseit könyvek voltak Kozma Lajos által tervezett aranyozott szuperexlibrisével. Vö. *Központi Antikvárium 88. aukciója*, k. n., Budapest, 2003, 14.

⁴⁴ *Sacelláry Pál tragédiája; Tragikus körülmények között meghalt Sacelláry Pál, akinek semmi sem sikerült...*, Pesti Napló 1934. június 14., 132. sz., 7; *Baráti arckép; Társaság. Szomorú aktus*.

ről.⁴⁵ A 18–19. századi főváros történetéhez kapcsolódó, élvezetes stílusban megírt tárcái *A budapesti Görög-udvar* (1924), a *Régi házak elfakult írások. Rajzok a magyar múltból* (1926) és a *Pest-Budai mozaik. Rajzok a szabadságharc előtti évek Pestjének társadalmi életéből* (1933) című kötetekben jelentek meg. Ezek egy részéből bibliofil kiadások is készültek.⁴⁶ Az egykorú forrásokra, köztük a külföldi utazók feljegyzéseire, a korábban élt szerzők és a kortársak hasonló tárgyú munkáira támaszkodó, Benda Kálmán kifejezésével élve „művelődés-történeti miniatúrái”⁴⁷ a főváros építészeti emlékeibe, utcaneveinek eredetébe, a városlakók mindennapjaiba, szórakozási, öltözködési, táplálkozási és sportolási szokásaiba, a fürdő-, kávéházi és színházi kultúrába kalauzolja a város múltja iránt érdeklődő olvasót.

A budapesti Görög-udvar című könyvében – amelyet Sacelláry a budapesti görögkeleti egyházközség tagjainak ajánlott – a Régiposta, a Galamb utca és Dunapart által határolt belvárosi telekre épült, ódon hangulatú Görög-udvar és a mellé épült görögkeleti magyar ortodox templom történetét mutatta be. A kötet bevezetőjében, mint arról Sacelláry gyermekkori rokonlátogatásai kapcsán már volt szó, az ott élő pesti görög kereskedők leszármazottainak is szentelt néhány oldalt. Az összetartó, identitását gondosan ápoló közösség egyik szimbolikus helye volt az egyházközség tulajdonában lévő, Hild József tervezte épület: „Bizony, a régi Görög-udvar nem volt hasonlítható semmi más pesti bérházhoz! Itt az egész ház egy nagy család volt, itt nem egymás mellett, de együtt éltek az emberek, meleg jóbarátságban, békés egyetértésben” – írta Sacelláry.⁴⁸ A szerző azért kívánt emléket állítani a Görög-udvarnak, mert a leromlott állagú házat le akarták bontani, hogy egy modern épületet építsenek a helyére. Erre 1937-ben került sor, amit Sacelláry már nem ért meg. A kis könyv jelentősége abban áll, hogy a szerző – személyes és kortársai emlékeire, egykorú forrásokra, Takáts Sándor, Prónay Antal és Friedreich Endre szakmunkáira támaszkodva – elsőként mutatta be azt a két épületet, amelyek a pesti görögök identitása szempontjából a legfontosabbak voltak. De a tekintetben is úttörő volt, hogy ráirányította a figyelmet a Pesten letelepedett görög kereskedőknek a főváros polgárosodásában játszott jelentős, de eddig nem vizsgált szerepére. „Azt hiszem – írja Sacelláry – egy, a pesti görögök történetére vonatkozó alapos levéltári kutatás rendkívül értékes anyagot szolgáltatna fővárosunk múltjához.”⁴⁹

⁴⁵ Ezek felsorolásától most eltekintek, mivel többségük könyv alakban is megjelent.

⁴⁶ SACELLÁRY, *A budapesti Görög-udvar*; Uő., *Régi házak elfakult írások. Rajzok a magyar múltból*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 1926; Uő., *Pest-Budai mozaik. Rajzok a szabadságharc előtti évek Pestjének társadalmi életéből*, előszó BÁRCZY István, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, é. n. [1933].

⁴⁷ BENDA Kálmán, *Utószó* = TARDY Lajos, *Régi feljegyzések Magyarországról*, Móra, Budapest, 1982, 197.

⁴⁸ SACELLÁRY, *A budapesti Görög-udvar*, 12. (Kiemelések az eredetiben.) FÜVES Ödön, *Pesti görög háztulajdonosok = Antik tanulmányok*, Studia antiqua XVII. kötet, Akadémia, Budapest, 1970, 51.

⁴⁹ SACELLÁRY, *A budapesti Görög-udvar*, 13.

Bár Sacelláry nem tudott görögül,⁵⁰ családjához hasonlóan, számára is fontos volt görög identitása. Ezt nemcsak a kötet megírása bizonyítja, hanem az is, hogy az egyházközség közgyűlése 1931-ben megválasztotta iskolagondnoknak.⁵¹ Nagyapja és apja is aktívan részt vettek a pesti görög közösség vallási, kulturális és gazdasági életében. A görög kir. Krisztus-rend lovagi címével rendelkező nagyapja negyven éven át volt a budapesti görög és macedon-oláh hitközség főgondnoka, udvari tanácsosi címmel rendelkező édesapja pedig a Magyar-Görög Kereskedelmi Kamara elnökeként fejtett ki jelentős tevékenységet Magyarország és Görögország első világháború utáni kereskedelmi kapcsolatainak fejlesztésében.

A három Sacelláry-kötet közül könyvművészetileg a *Régi házak elfakult írások. Rajzok a magyar múltból* című mű emelkedett ki, amelyet a Rózsavölgyi Kiadó jelentetett meg. A vékony kis könyv gyönyörű és igényes külső kiállítása (betűkészlet, tipográfia, papír, nyomás, kötés) ismét Kner Imre és munkatársainak szakértelmét dicsérte. Két kivétellel a 18. századi főváros társadalmi életének és művelődésének érdekes részleteibe kalauzoló írások hangulatával jól harmonizáltak az egykorú rokokó tipográfiai elemek, Nicolas Cochin betűi és ifjabb Simon-Pierre Fournier, valamint J. B Papillon könyvdíszai. Az ötszáz példányban, famentes papíron nyomtatott könyvből ötven bibliofil példány látott napvilágot ullersdorfi kézzel merített papíron, Kner Erzsébet művészi kötésével.

Kner Imre nagy örömmel vett részt a különleges kötet létrejöttében. Amikor elkészült a könyv nyomtatásával, a következőt írta Sugár Jenőnek: „Remélem, sikerül az Ön meglegedését is k[i]érdemelnem vele. Szeretném, ha erről, s arról is értesítene, hogy a szerzőnek hogy tetszett? Én nagyon szeretném, ha alkalmat adna arra, hogy máskor is ilyen kedves és szép feladatok megoldásával foglalkozzam. Igazán szeretettel és kedvvel csinálom, hiszen olyan ritkán van alkalom arra Magyarországon, hogy valami szépet csináljon az ember.”⁵² Fontos azt is megemlíteni, hogy Sacelláry Bárczy Istvánnak ajánlotta könyvét.

Sacelláry könyvkiadó-vállalata felszámolását követően belátta, hogy sem a könyvkiadásból, sem az írásból nem tud megélni. Több sikertelen próbálkozást követően sem tudott megfelelő munkát és megélhetési forrást találni magának. Besegített apja vállalkozásába, exkluzív ajándékboltot nyitott a Rózsavölgyi cég épületében, egy rövid ideig a Váci utcai Haen csemegebolt hátsó

⁵⁰ Uo., 14.

⁵¹ Id. székasi Sacelláry György és ifj. (halálakor id.) székasi Sacelláry György halotti értesítője. Ifj. Sacelláry György kamarai tevékenységéhez lásd DIÓSZEGI György Antal, *Görögök a Trianon utáni Magyarországon*, Trianoni Szemle (2010/3.), július–szeptember, 85–87; (A görög-keleti magyar egyház), Budapesti Hírlap 1931/2., január 30., 8.

⁵² MNL BML XI. 9. e. 6. 33. Kner Imre Sugár Jenőnek, 1926. február 19. (Kiegészítés tőlem – F. J. A.)

traktusában kialakított bárt üzemeltette, megpróbálkozott lapalapítással, tartott rádióelőadást, sőt még „szpíkernek” is jelentkezett a rádióba.⁵³ Az írással azonban nem hagyott fel. 1933-ban jelent meg utolsó, a főváros szabadságharc előtti éveinek társaséletét bemutató *Pest-Budai mozaik* című kötete, amelynek előszavát Bárczy István írta.

Néhány hónappal később, 1934 nyarán tragikus körülmények között meghalt. Egy átmulatott éjszakát követően a Görög-udvarban található második emeleti lakása lépcsőházának alacsony korlátján átesett, és a mélybe zuhant. Halálának híre egész Budapestet megrázta. Nem volt olyan lap, amely ne számolt volna be a szerencsétlenségről, és ne emlékezett volna meg Sacelláry szeretetreméltó, kedves alakjáról.⁵⁴ Nem tudjuk, hogy alakult volna az élete, ha a tragikus baleset nem következett volna be. Talán befejezte és megjelentette volna visszaemlékezését, de az is lehet, hogy írt volna egy könyvet korának társadalmi életéről, amit nála kevesen ismertek jobban. A Rózsavölgyi és társa cégvezetője, Sugár Jenő így számolt be Bárczy Gusztávnak a szomorú eseményről: „Szegény Sacelláry Pál. Neki már jó. Amilyen szeszélyes volt egész életmenete, ugyanolyan kuriozus volt szegénynek távozása. Abban a házban hunyt el tragikus körülmények között, melyet talán szüleinél is jobban szeretett. 13-án halt meg, pénteki napon temették és szakadt az eső, amikor örök nyugalomra helyezték. Kint voltam a temetésén és itt látszott csak igazán, hogy a budapesti társadalom mennyire szerette. Minden néven nevezendő társadalmi állású egyén fel volt ott található. Isten nyugtassa őt. Sokkal nagyobb békében, mint amilyet itt a földön életében élvezett”.⁵⁵

Sacelláry Pál érdekes színfoltja volt a két háború közötti magyar kultúrának és társadalomnak. Korai halála miatt azonban alakja és munkássága hamar feledésbe merült. Szép kiállítású könyvei ennek ellenére még ma is értéket képviselnek, fontos helyük van a hazai könyvművészet történetében. A 18. századi és 19. század eleji főváros társadalmi, művelődési és kulturális életének egy-egy érdekes mozzanatát bemutató írásait pedig akkor fedezhetné fel újra a szélesebb olvasóközönség, ha azok – egy Sacelláryhoz méltó igényességgel készült képekkel kísért kötetben – újra megjelennének.

⁵³ *Társaság. A Haen-Room megnyitása*, Budapesti Hírlap 1929. november 25., 251. sz., 12; *Sacelláry Pál tragikus halála; Tragikus körülmények között*.

⁵⁴ Az a hír is elterjedt, hogy a régóta egzisztenciális problémákkal küszködő fiatalember öngyilkos lett. A tragédia helyszínén lévő barát, ifj. Bethlen Gábor és a család is cáfolta a pletykákat. A helyszíni szemlét követően végül hivatalosan is megerősítést nyert, hogy véletlen baleset történt. Vö. *Sacelláry Pál rejtélyes halála egy hajnalig tartó mulatság után*, Esti Kurir 1934. június 14., 132. sz., 5.

⁵⁵ BFL. XI. 1149. 2. [Sugár Jenő] Bárczy Gusztávnak, 1934. június 21. Sacelláry Pált a Kerepesi úti temetőben található családi sírboltba temették el.

„A kultúra tarthatja meg, és teheti ismét naggyá”

Tanulmányok Ujváry Gábor
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette

Dubniczky Zsolt – Hermann Róbert – Kocsis Annamária

– Ligeti Dávid – Orosz László

R Á C I Ó K I A D Ó

B u d a p e s t , 2 0 2 0